

Onsdag den 27. januar 2016 kl. 19:30

På Vejgård bibliotek mødelokalet Sal 1 Hadsundvej 35, 1'sal, Vejgård, 9000 Aalborg.

"KLUBAFTEN"

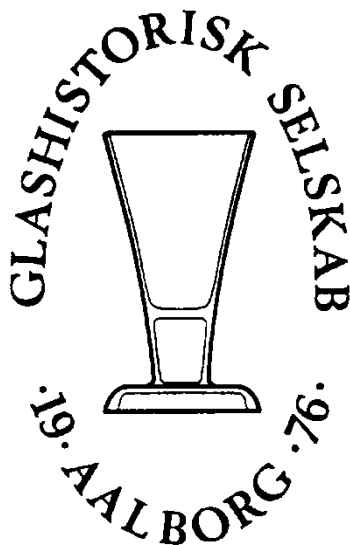
Med dagens emne, forevist på PowerPoint ved PS. (udlevering af årsgaven)

Ib Olufsen Weyse modelbog 1763; Nøstetangen og Aas Glashytter

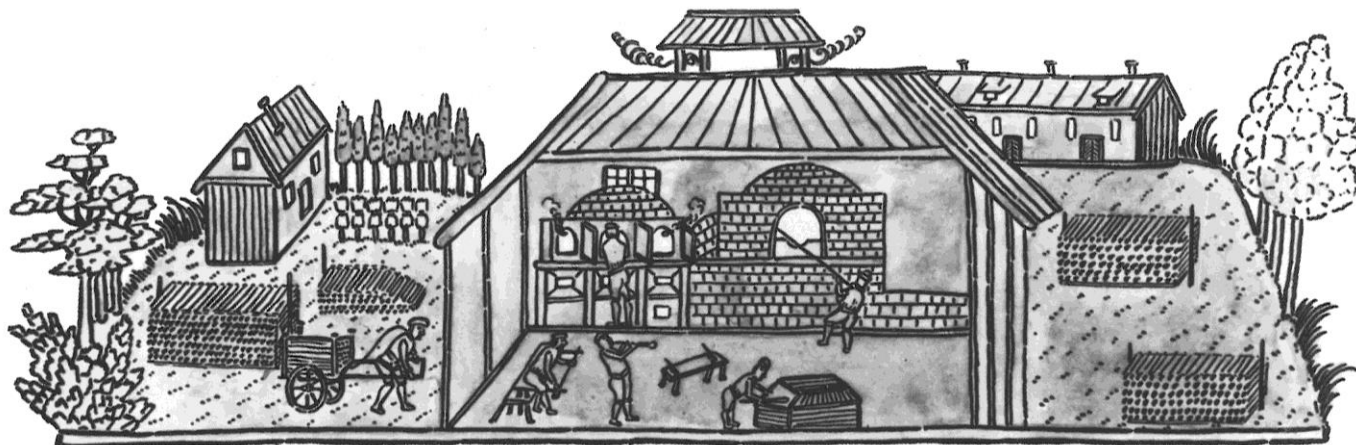
- kataloget & prisliste -

"Danmarks ældste glaskatalog"

Velkommen til klubaften

Norske Glas & Pokaler

2. Uttegning av Villas Vinters gravyr på et vinglass. Dette kan være en fremstilling av noen av husene på Nøstetangen i 1770-årene. Legg merke til alle vedstablene. Det var nødvendig med mye brensel for å smelte glass. (63)

70. Baksiden av Bogstad-pokalen med et velkomstvers av Christiania-patrisiatets
husdikter, Christian B. Tullin. (24)

Glasgravører 1746 --- og frem

”skiære og slibe paa alle sorter Glasser .....Navne, Vaabener og Figurer”

Udsnit af Frimurerpokal. Graveret af H. G. Köhler i 1774
Med en afbildning af sin slibemaskine.

Heinrich Gottlieb Köhler:

Ankom i 1746 til København

Blev Hoffgravør i 1752 frem til 1770

Flytter sin virksomhed i 1756

Til Nøstetangen- og Hokksund glasværk

Ca. 1770 til Christiania

I 1780/81 er han vendt tilbage til København

Villas Vinter:

blev lærling i 1756 hos H. G. Köhler

Udlært som svend i midten af 1760erne

Johann Gottlob Meer:

Blev ansat som slibersvend i 1760

Johann Albrech Becker:

1767

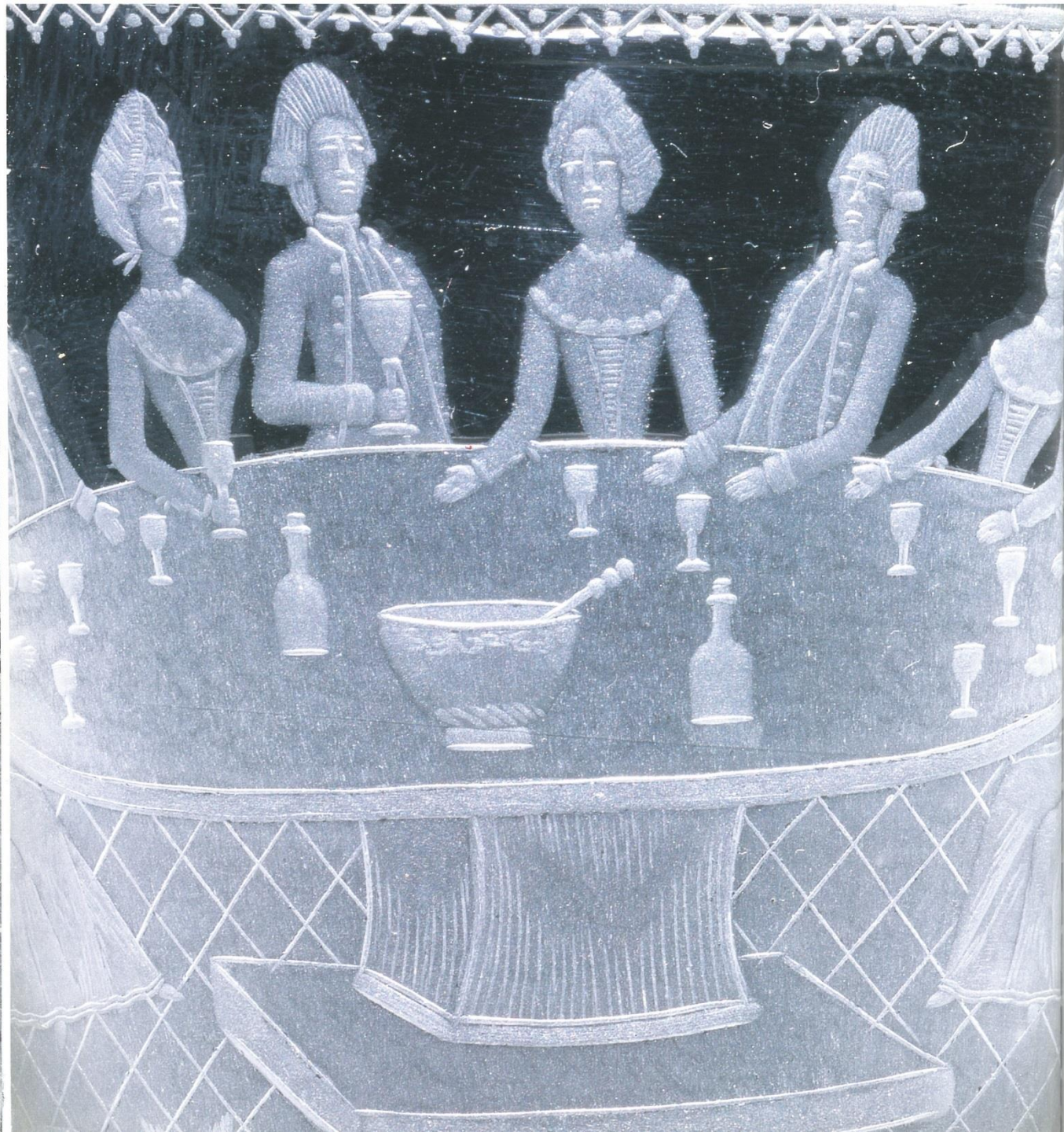

1. De første pokalene som ble laget på Nøstetangen var uvanlig store. Denne, som ble sendt til hoffet i København, er 60 cm høy. Det Kongelige Sølvkammer, Christiansborg, København.

29. Pokal til prinsesse Sophie Magdalenes ære. Pokalen er et typisk eksempel på Nøstetangen-stilen, en sammensmeltning av tysk og engelsk påvirkning. Både tyske og engelske glassblåsere arbeidet på Nøstetangen glassverk. (17)

98. Pokal og vinglass som hører sammen i et sett. Det har tilhørt kjøpmann i Christiania, Holger Christian Arctander og er gravert av J. A. Becker. (69)

105. På denne pokalen har Merkur fått plass i tronstolen. Gravert av Villas Vinter 1780–90. (77)

95. Glass fra livsløpserie med innskriftene: *Jeg forfører eder alle, Saa er Vi Syg Saa ligger Vi, Jeg bedrager eder alle.* Gravert av H.G. Köhler. (68)

96. Et glass fra livsløpserien, med innskriften: *Jeg forfører eder alle.*

Gravert av H.G. Köhler. (68)

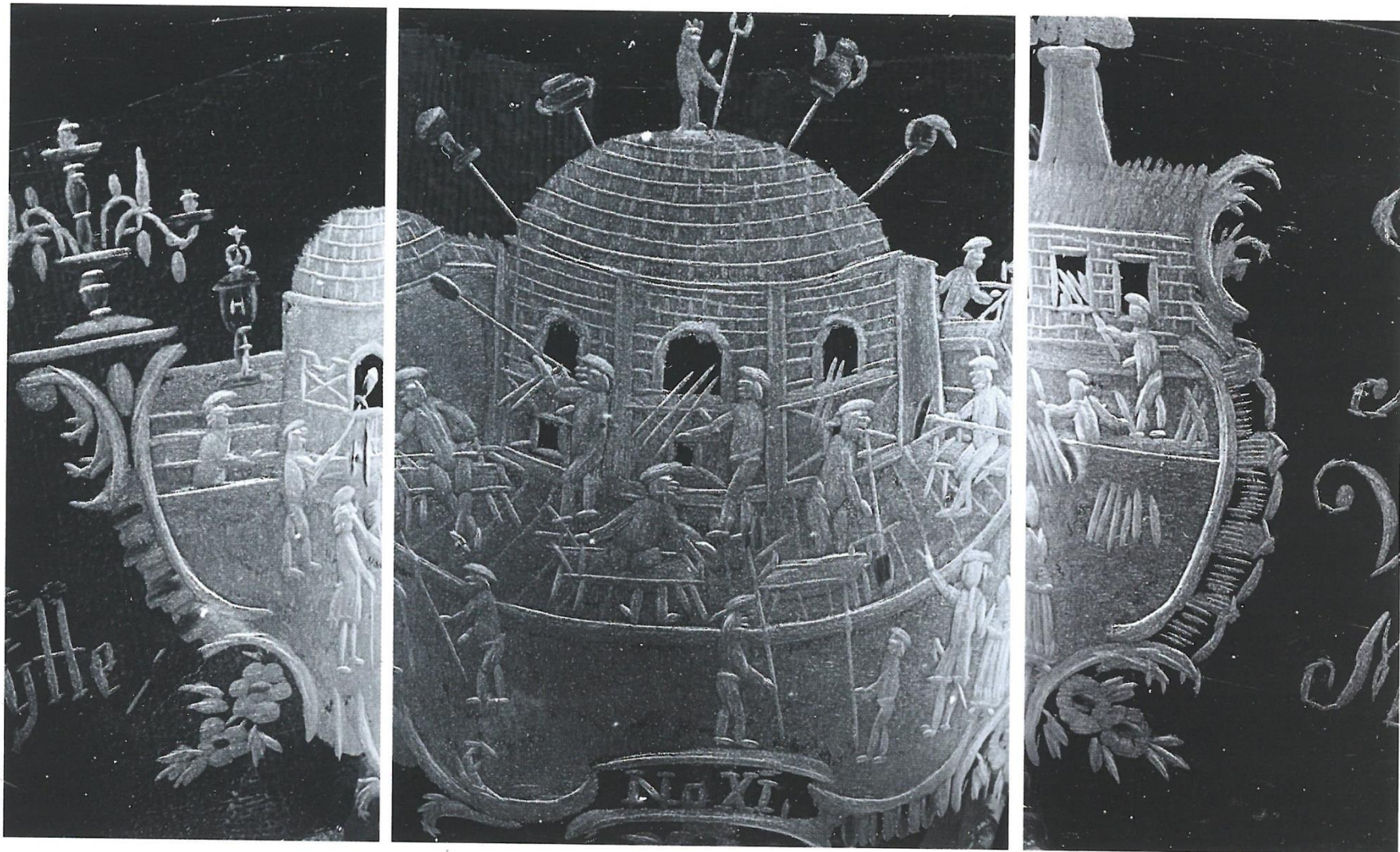

92. Glass fra Struensee-serien som viser et spikerverk. Vi ser at rufjernet bearbejdes til stangjern ved at det varmes opp og bankes med store hammere. Det ble gjort dels for å drive ut slagg, dels for å forme det til stenger eller plater.

Hammerne som ble drevet med vannkraft skyter frem gjennom vegg. (61)

91. En serie på 24 glass med bilder av forskjellige industrier ble sendt fra Norge til J.F. Struensee for å fremme Norges sak. Dette glasset viser et tafelglassverk, det vil si et glassverk hvor det ble blåst vindusglass. Glassene ble gravert av H.G. Köhler. (61)

84. Krystallverk, Holter-serien. Det må være glassblåsinga på Nøstetangen som blir skildret på dette glasset. Selve hyttebygningen er utelatt, men vi ser den oppmurte smelteovnen med kuppeltak. Med vanlig humoristisk sans har Köhler fått med en liten djevel i røykåpningen som står klar til å begå djvelskap med den farlige varmen. Smelteovnen har én åpning til å fyre gjennom og tre til å ta glassmassen ut av. Foran står

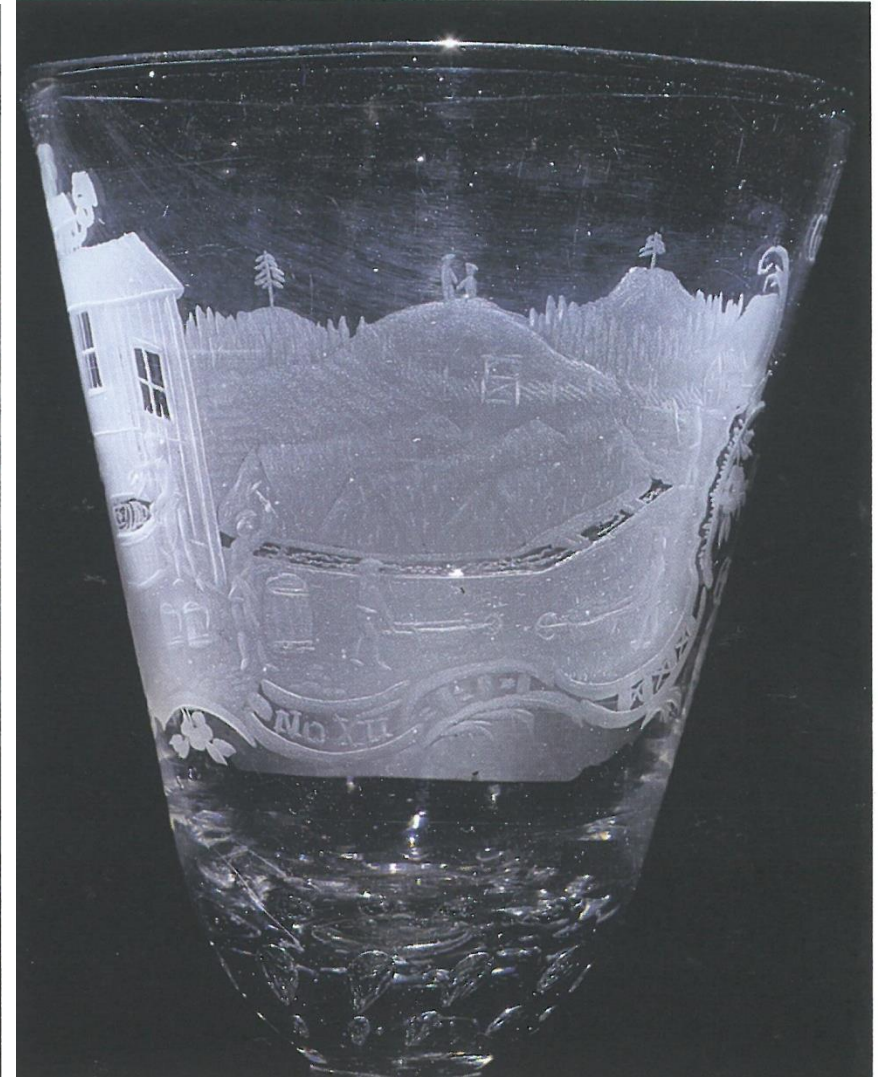
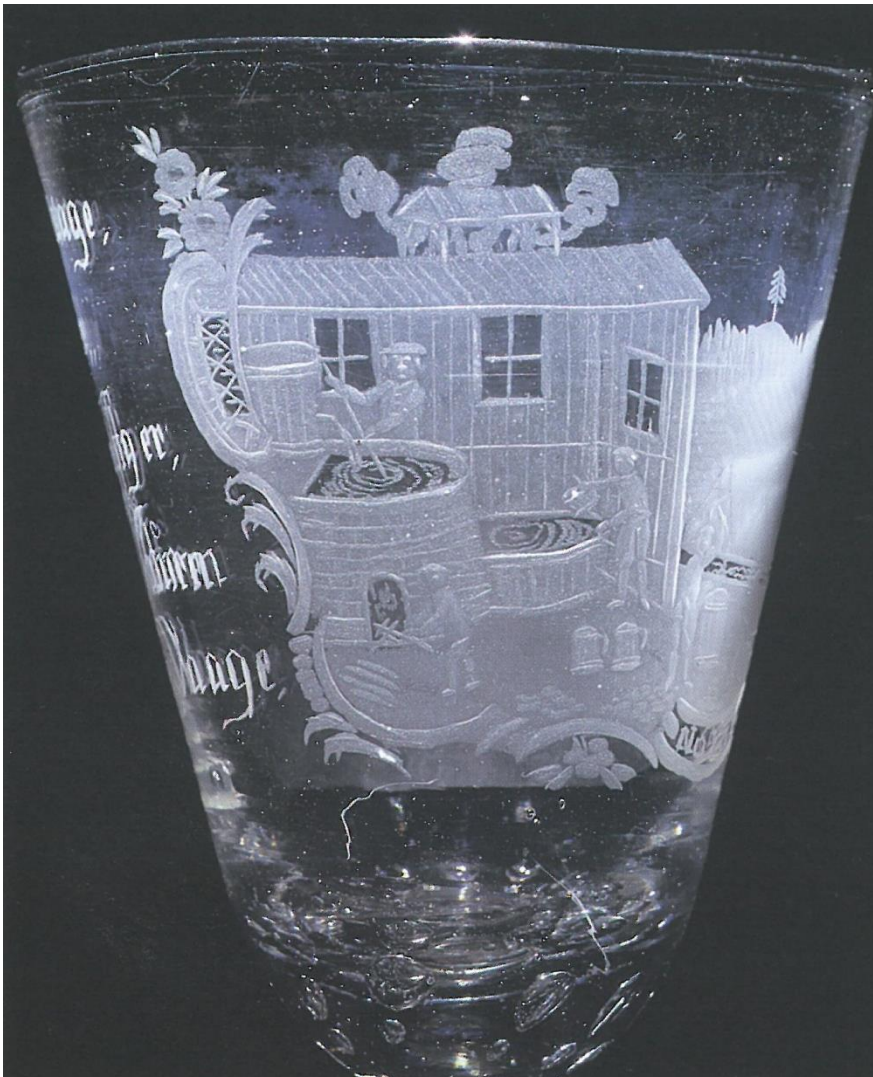
glassblåserne med sine blåsepiper. Til venstre ser man avkjølingsovnen og til høyre en tørkeovn for ved. Hele 14 arbeidere er i sving med å tørke ved, fyre i ovnene, blåse og forme glasset og til slutt avkjøle det. I tillegg står tre standspersoner og betrakter virksomheten. Til venstre eksempler på produktene, en lysestake og en pokal med en H inngravert. (60)

10. Slik har H.G. Köhler skildret arbeidet i en glasshytte på en pokal til grev Adam Gottlob Moltke, da greven ble leder for den norske glassindustriens administrasjon i 1751. Privat eie.

75. Salpeter, Holter-serien. Salpeter var en viktig ingrediens i fremstillingen av krutt. Både salpeter og krutt ble laget på Stubljan.

Organisk avfall ble lagt i benker til forråtnelse. Benkene eller bedene, dekket av gresstorv, sees utendørs til høyre.

Ved å blande inn muldjord og stadig spa og vanne fikk bakteriene gode vekstforhold og dannet nitroforbindelser.

Etter et års tid begynte det å danne seg salpeterkrystaller som ble utlutet med vann. Ved fordampning og avkjøling ble salpeterkrystallene utskilt.

Vi ser et stort oppmurt kar hvor utlutingen foregår. Fra en tønne med kran tappes nødvendige ingredienser ned i karet.

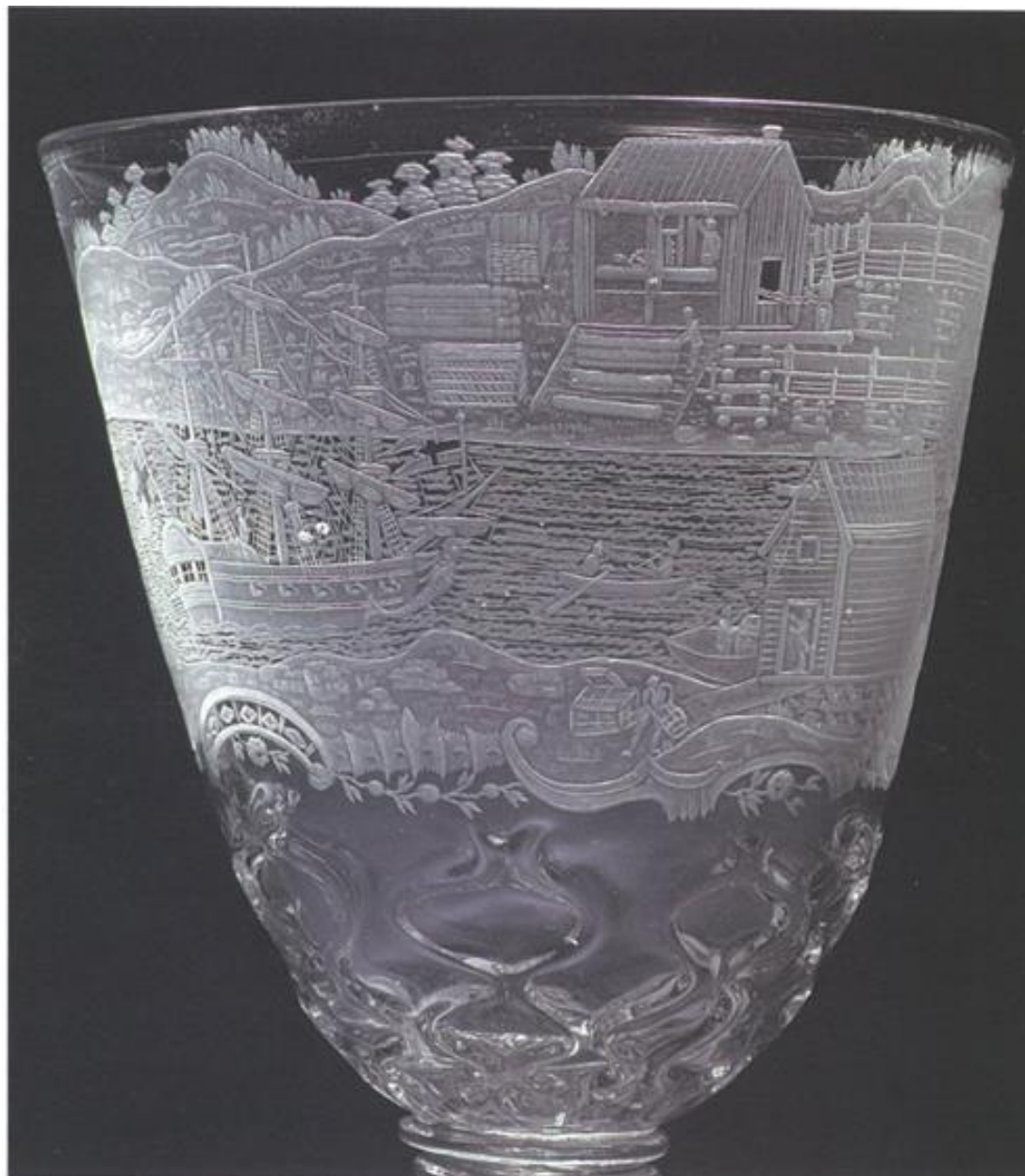
En mann står ved siden av og siler eller skummer av oppløsningen i et lagget kar. (60)

66. Direktør for de norske glassverkene, C. H. von Storms egen pokal, gravert av Villas Vinter i 1765. Vinter var ikke så vel bevandret i tidens allegoriske språk som Köhler og har gitt Tiden trekk fra Merkur-skikkelsen. (15)

54. Pokal som har tilhørt Nicolay B. Aall til Ulefoss. Gravert av Villas Vinter i 1769. (41)

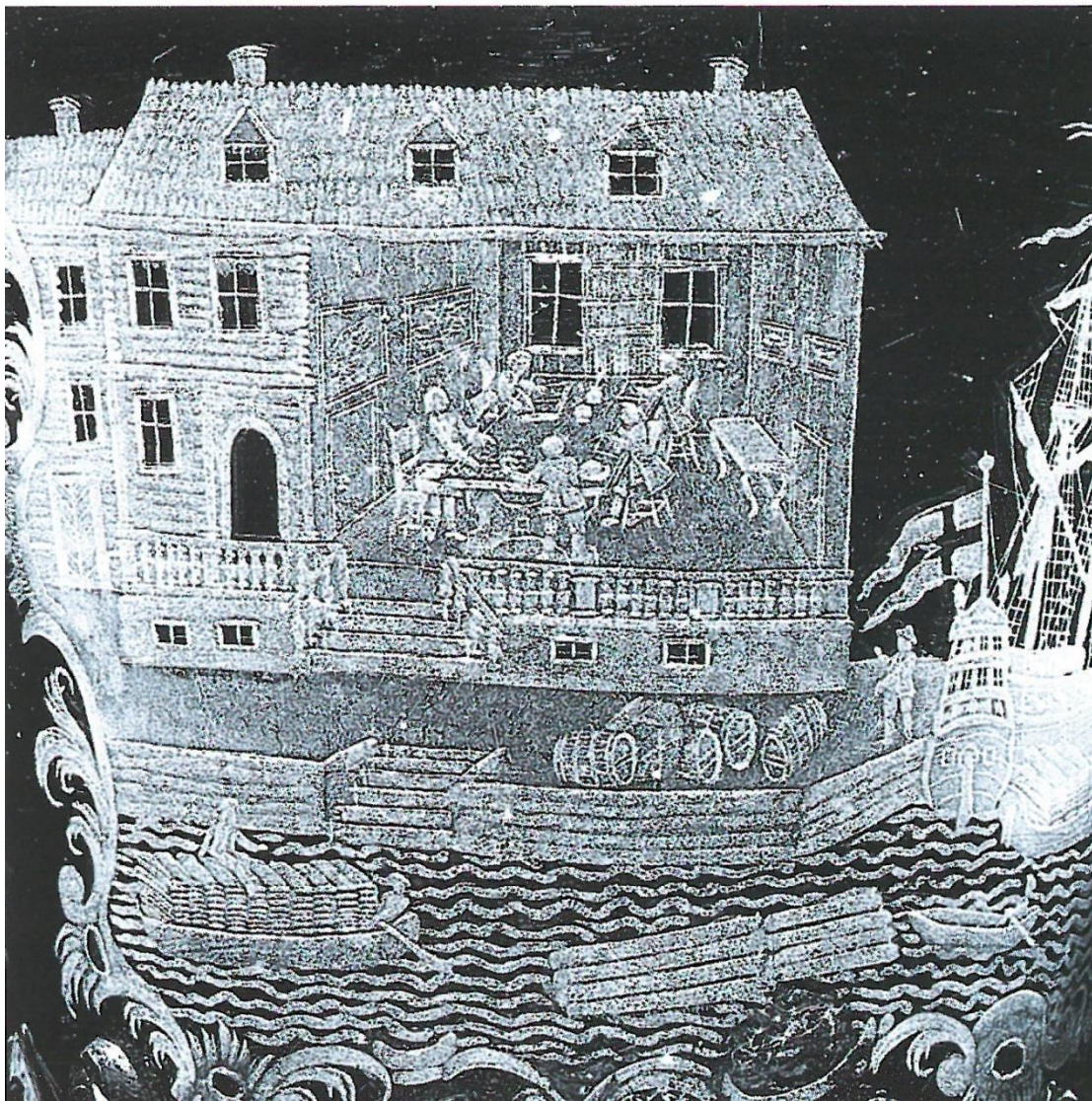

53. Pokal som har tilhørt fogd Jens Bendik Kjøning på Opset gård i Solør.
Gravert av Köhler i 1768. (39)

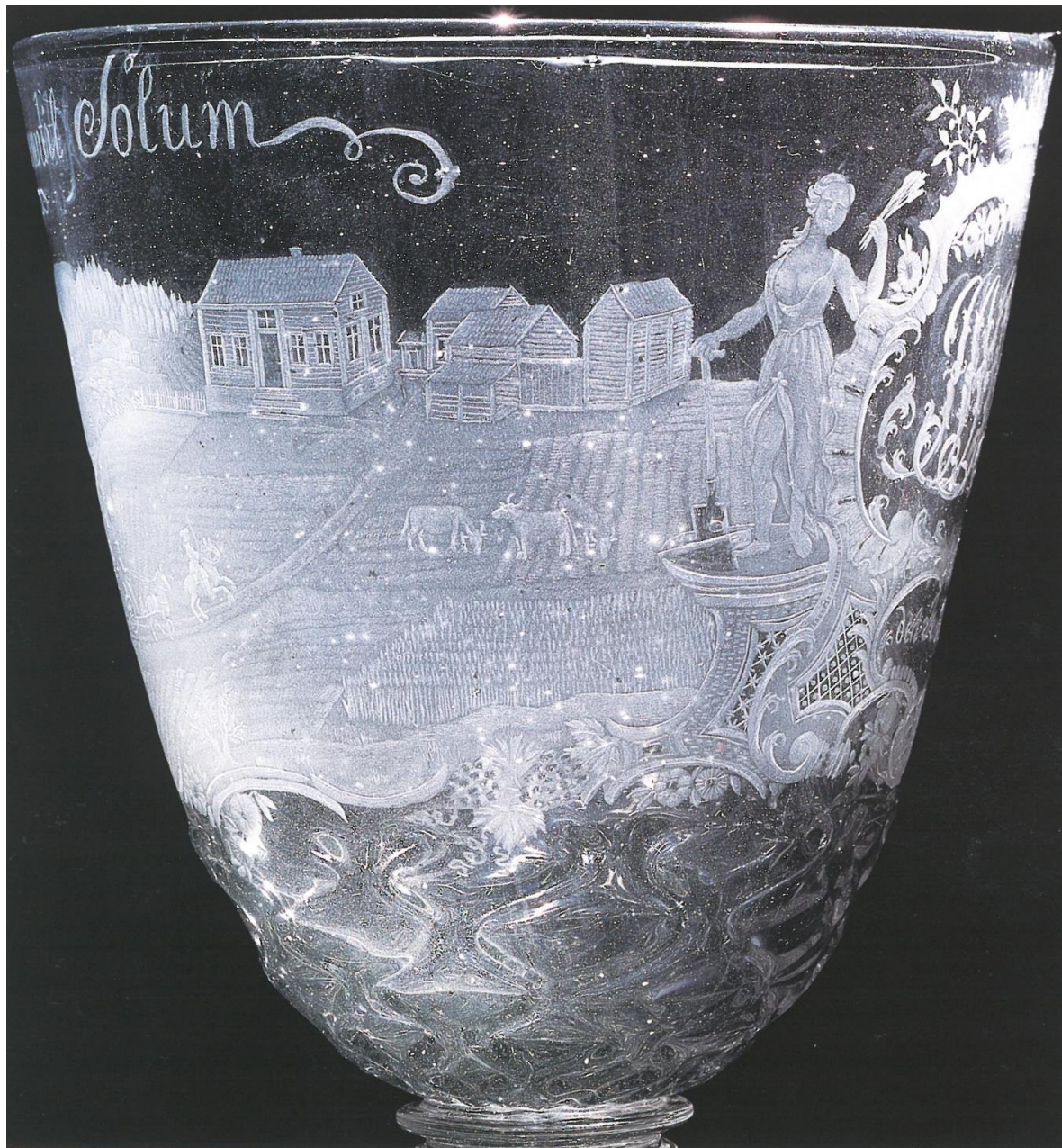

52. Drikkescene hos kondisjonerte og bønder. Detalj av bryllupspokal for Otto Omsted og Ellen Dedekam som giftet seg i Drammen i 1768. Gravert av H.G. Köhler. (37)

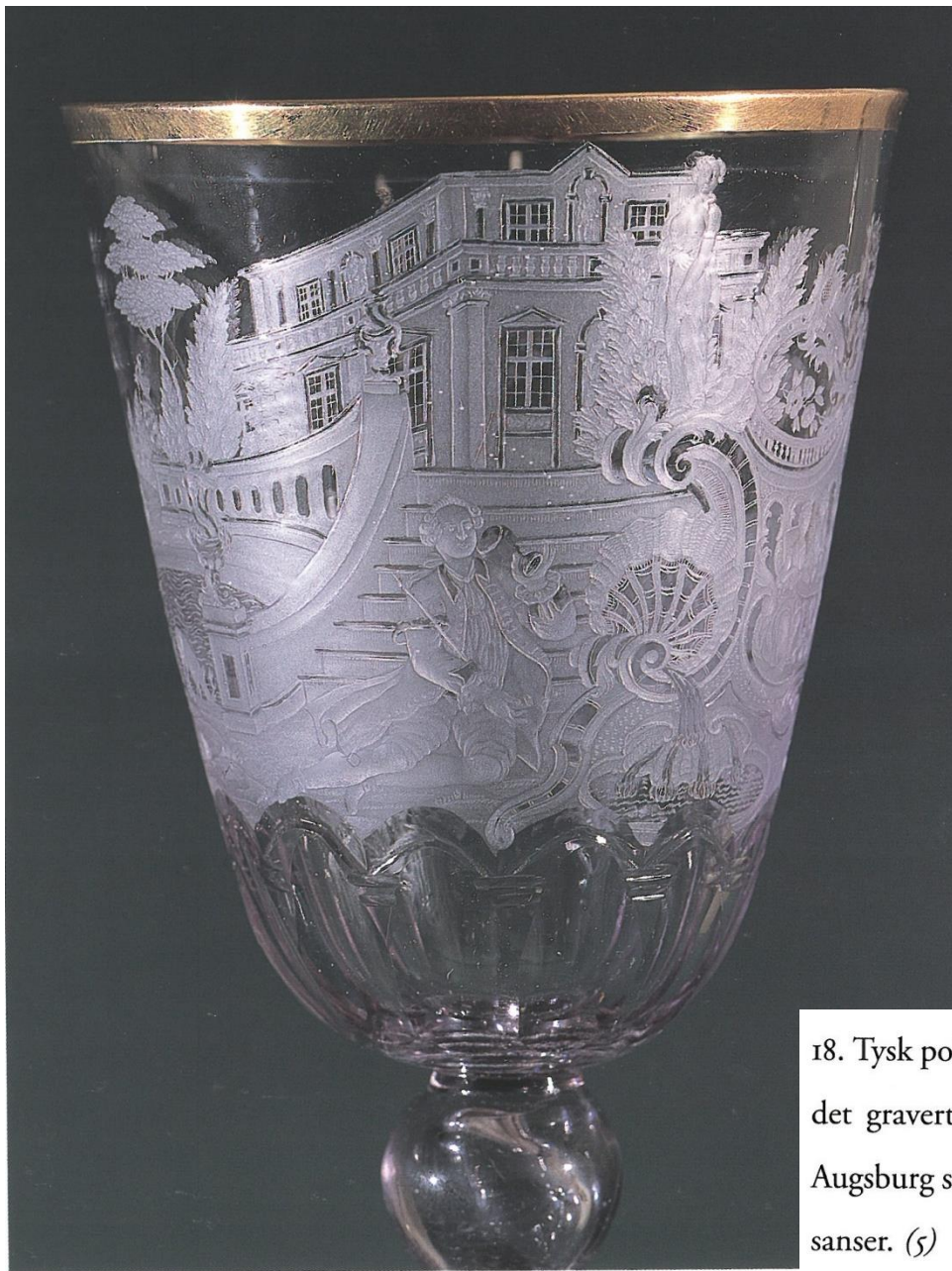
48. Pokal med avbildning av Jens Hofgaards bygård på Bragernes i Drammen. Vi får et gløtt inn i kontoret hvor funksjonærene sitter rundt bordet og skriver, og penger utbetales til en kjørekar. Gravert av H.G. Köhler i slutten av 1760-årene. (31)

42. Velkomstpokal til Solum gård utenfor Drammen gravert av H.G. Köhler i 1765 (26)

25. Pokal med lokkeknappen utformet som en hest. Glassblåserne møret seg i blant med slike rariteter. (12)

18. Tysk pokal gravert av H.G. Köhler mens han bodde i København. Til det graverte bildet brukte han et kobberstikk av J.A. Stockmann fra Augsburg som forlegg. Kobberstikket er ett av fem som forestiller de fem sanser. (5)

19. Smaken, kobberstikk av J. A. Stockmann fra Augsburg.

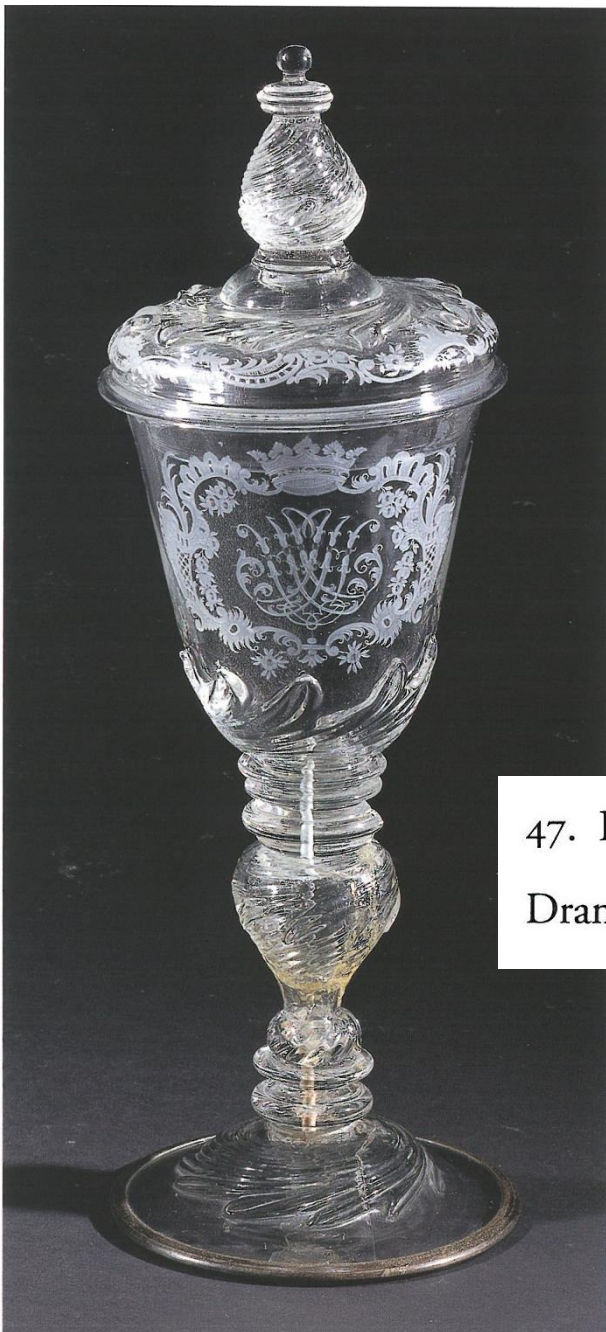

26. Kongetro borgere i Halden fikk laget denne pokalen da Frederik 5. ble salvet til konge i 1747. Pokalen er laget i Glücksburg, Sachsen. Hvor gravyren er utført er mer usikkert (14)

9. Det meste av glasset som ble laget på Nøstetangen var fargeløst. Bare noen få gjenstander ble laget i farget glass. Dette er et ølkrus i manganfiolett med forgylt gravert dekor utført av J.A. Becker.

Kunstindustrimuseet i Oslo.

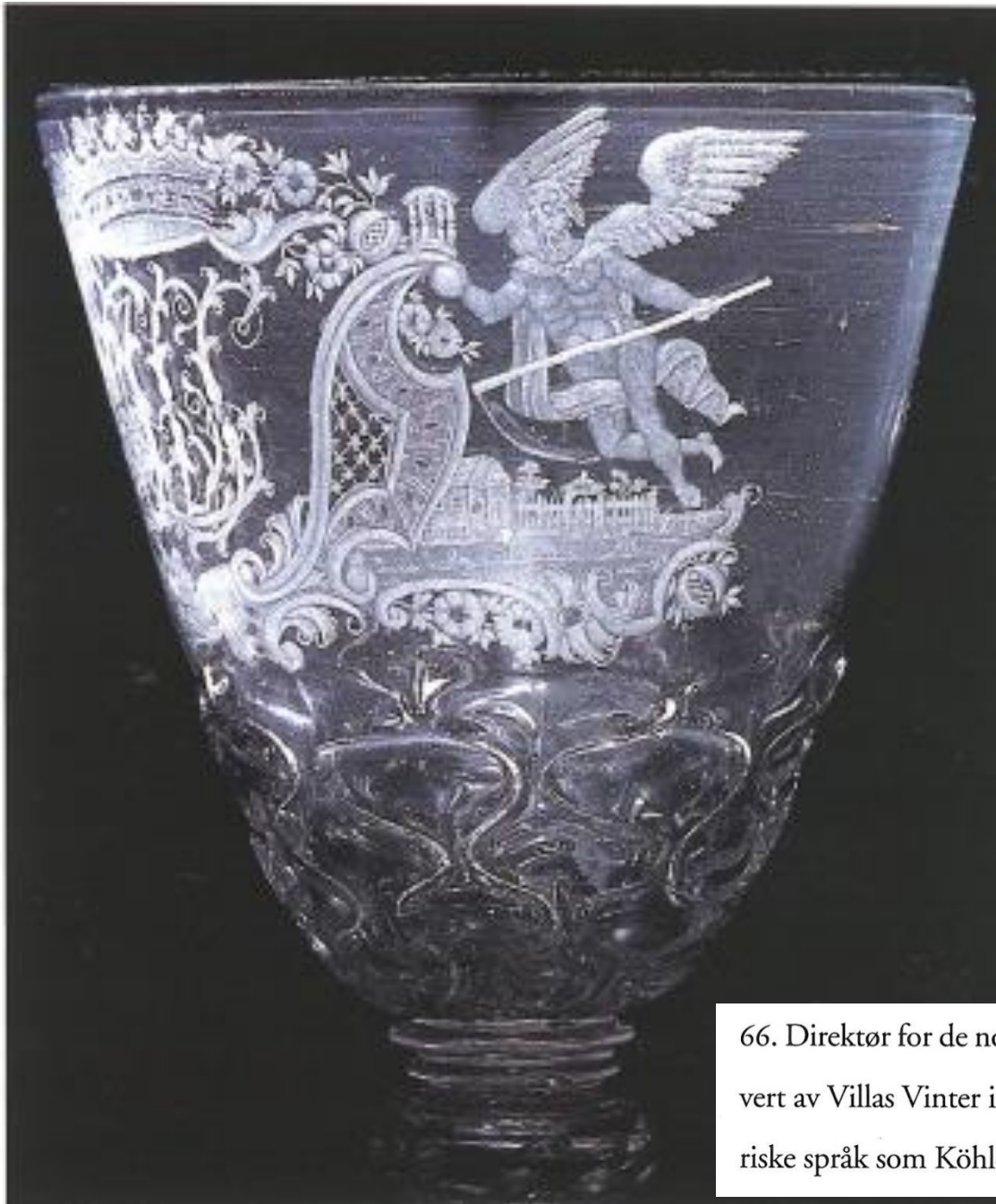

47. Pokal med avbildning av Jens Hofgaards bygård på Bragernes i Drammen. På denne siden sees hans initialer som speilmonogram. (31)

13. Detalj av Frederik 5.s salvingspokal. Kongens følge skrider ut av æresporten. Kongen selv er fremstilt som en romersk imperator. Bygningene i bakgrunnen bak vollgraven skal trolig forestille Frederiksborg slott hvor salvingen foregikk. Legg merke til alle de små detaljene som svanene i vollgraven og orkesteret på æresporten. I forgrunnen sitter Herkules med klubbe, skjold og løveskinn over skuldrene som symbol på kongens styrke og heltemot. (1)

66. Direktør for de norske glassverkene, C. H. von Storms egen pokal, gravert av Villas Vinter i 1765. Vinter var ikke så vel bevandret i tidens allegoriske språk som Köhler og har gitt Tiden trekk fra Merkur-skikkelsen. (53)

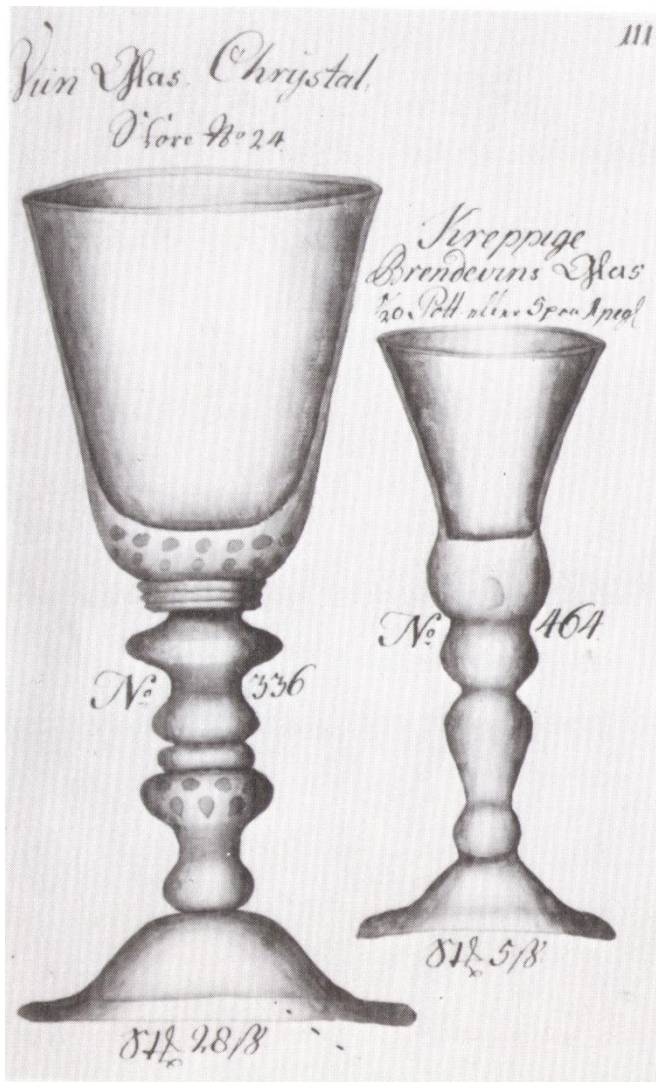
60. Pokalen ble bestilt av zahlkasserer Jacob Juel i anledning seilskipet Sophia Dorotheas stabelavløping. Skipet ble satt inn i tømmertransport til Nord-Amerika. Da frihetskrigen tok slutt, gikk det dårlig med zahlkassererens økonomi.

Gravert og signert av H.G. Köhler i 1776. (47)

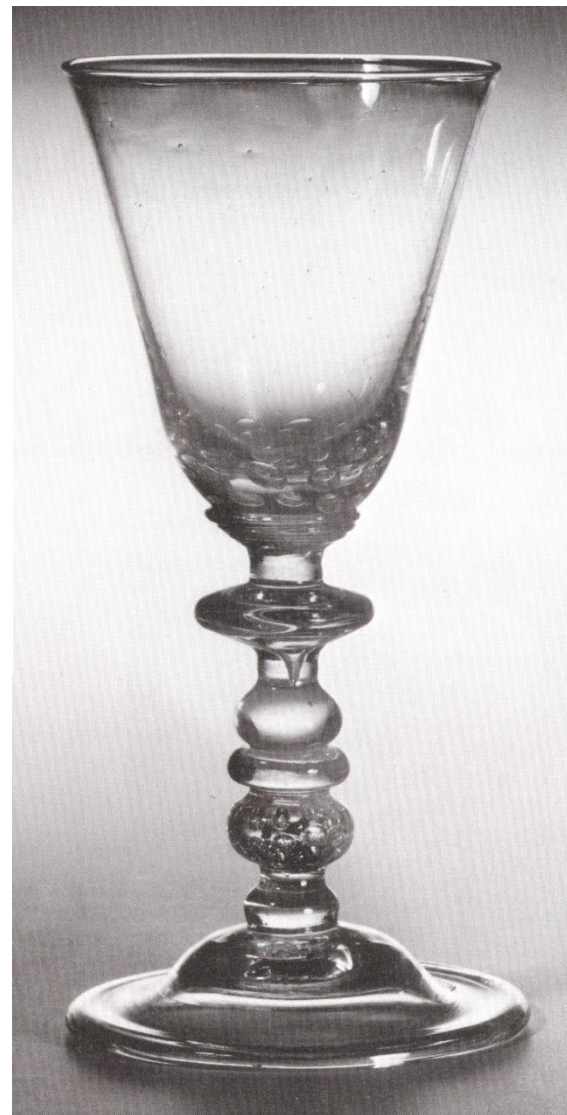
De Koningliche
Allermachtigste Oetverree
Hordst Glas FABRIQERS

KOSTETANGENS
Durfte Jeler of Modeller
Sjndt Rodt of Maat Glas
Grijstal of anen Compositum

GLAS
Bromme Glas Jnueler becessende
Med hver Serles bessovide Jriser
in Original Jangede of
Hout Jriser of Stampet Miller.
Kobenhavn Ann 1763

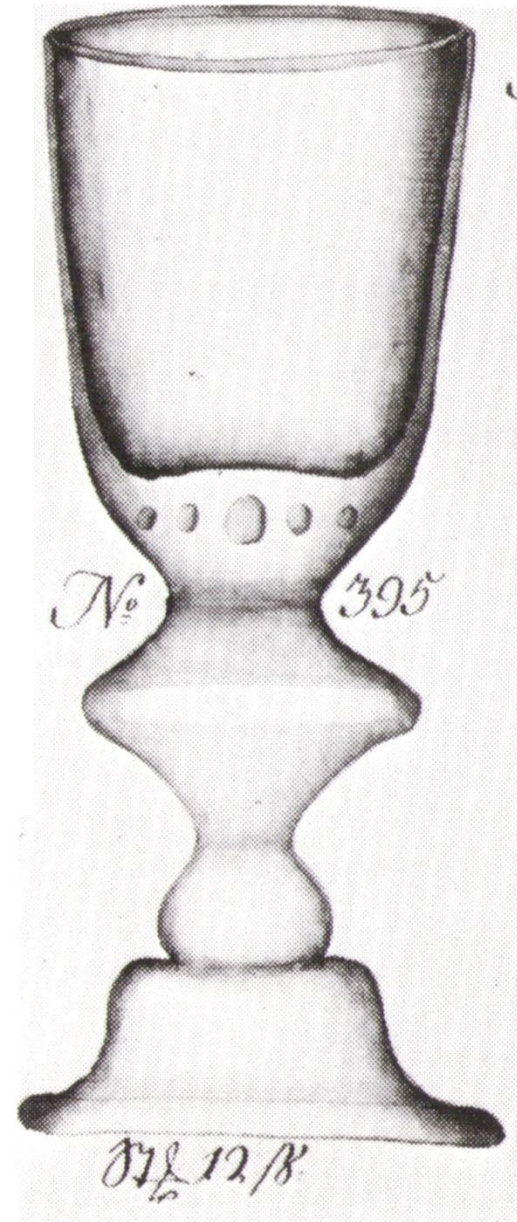

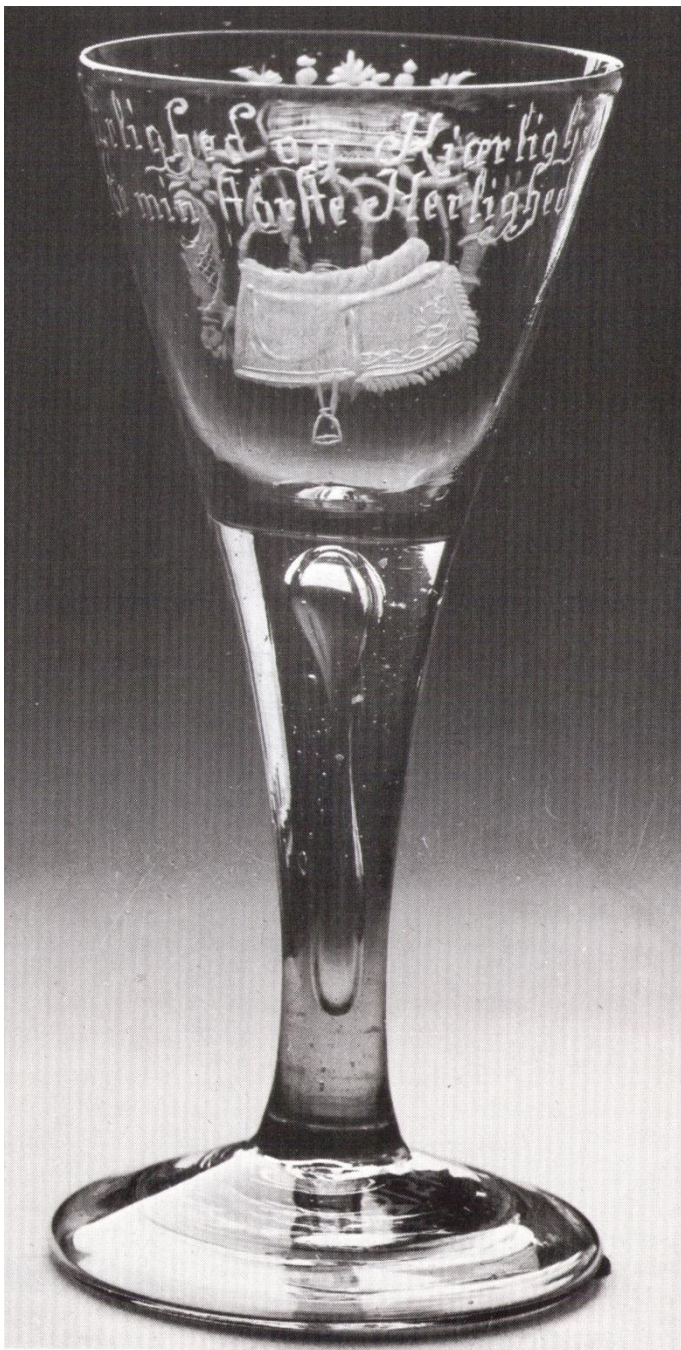
Det er sjelden å finne så detaljert en overensstemmelse mellom en tegning fra pris-kuranten av 1763 og et bevart glass, t.h.

«Perlkelchen» er en benevnelse som i Ip Olufsen Weyses håndtegnete priskurant fra 1763 gjelder for åtte varianter av den samme grunnform. Det de har til felles er den tykke bunn med innlagte perler eller luftbobler, den utbukete stetten og den høye hvelvete fot.

En av tolv «Perlkelchen» gravert med familievåpen for Huitfeldt og Wedel. Nøstetangen før 1753. Jarlsberg Hovedgård.

«Nøgen Jomfru», gravert ca. 1760 på Nøstetangen for sadelmaker Hammerstein i Christiania.
Kunstindustrimuseet i Oslo.

Pokal og vinglass fra
Nøstetangen, gravert
1768 på Nøstetangen,
for H. C. Arctander i
Christiania.
Kunstindustrimuseet
i Oslo.

Litteratur hvor Modelbogen omtales.

Kongelige Glas - maj 1995,

Udstilling af drikkeglas, glasservicer og pokaler gennem 400 år. - Christiansborg Slot, København.

Gammelt Norsk Glass – A.B. Polak 1953

2. udg. 1983 (Modellbok for norsk glassverksprodukter 1763) 32 sider

Gamle Vinglass – Ada Polak

1. oplag 1974 - 2. oplag 1977 - 3. oplag 1984

Nøstetangen - hva glassene fortæller ...og litt til

Lynn Funnemark Johansen

BALUSTER & SLANGER ANS 1. oplag 2011

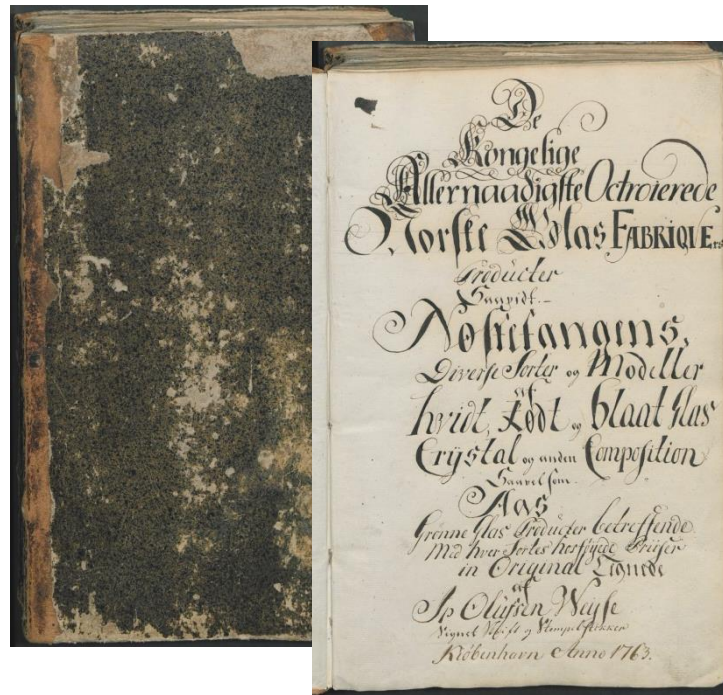
Skål for Norge! Nøstetangens spennende billedverden.

Randi Gaustad

Aschehoug & Co. 1 oplag 1998

"Udlevering af årsgaven"
Ob Olufsen Weyse modelbog 1763;
Nøstetangen og Aas Glashytter
- kataloget & prislister -
"Danmarks ældste glaskatalog"

GLASSGRAVØRENE I NORGE

Heinrich Gottlieb Köhler

Allerede i 1753 var hoffgravør Heinrich Gottlieb Köhler i kontakt med direktøren for Nøstetangen og tilbød sine tjenester ved verket. Men Storm nølte i første omgang med å engasjere ham, og Köhler selv forsøkte å skaffe seg levebrød i København. Da det ikke lyktes ham til tross for de 400 rdl. han fikk i lån av kongen, forlot han København med kurs for Nøstetangen og Hokksund i 1756. Den første opplysning om at Köhler oppholdt seg i Norge, er fra mars 1756. Da fikk han utbetalt 15 rdl. fra kompaniets kasse til diverse instrumenter. Da hadde det allerede pågått en korrespondanse mellom ham og direktør Storm om ansettelsesbetingelsene. De ble fastsatt av von Storm i et brev på tysk til Köhler 6. juli 1754. Foruten å gravere og være sorteremester, skulle Köhler lage tegninger til *Confacteur piramiden*, *Licht Kronen etc.*³⁹ Hans lønn skulle være fri bolig og brensel, 200 rdl. årlig i fast lønn, pluss ekstra betaling for stykkarbeider, og dessuten en godtgjørelse på 20 rdl. så lenge han arbeidet med eget verktøy. Det må ha vært ganske gode betingelser. Da han arbeidet i København, fikk han fra 5 til 10 rdl. for en pokal. En gang forsøkte han å forlange 14 rdl. for en stor pokal i futteral, men den ble pruttet ned til 10 rdl. av grev Moltke.⁴⁰ Fordi man ikke vet hvor lang tid det tok å gravere

en pokal, er det vanskelig å sammenligne årslønnen med betalingen for stykkarbeidene.

Det går frem av arkivene at Köhler i de første årene reiste mye frem og tilbake til København. Der hadde han familien sin, og han håpet nok stadig å få seg et fast levebrød der. Etter bare noen få måneder i Norge, i juni 1756, fikk han utbetalt penger for å reise til København. De fire første årene reiste han til Danmark i alle fall én gang i året. Hvor lenge oppholdene varte, vet man ikke, bortsett fra i 1760 da Storm i et brev beklaget seg over at han hadde vært borte i hele tre måneder. Etter 1760 finnes det ingen opplysninger om at Köhler var i København, til tross for at hans kone fødte en sønn der i 1761.

Av Storms utgående korrespondanse går det frem at det var ikke bare enkelt å hanskes med en gravør av Köhlers kaliber. Storm beklaget seg rett som det var over hans latenskap og slendrian, arbeidene ble ikke gjort ferdige, det gikk altfor tregt for ham. Også hans upålitelighet i pengesaker var et problem, han lånte penger alle steder. Den store pengesummen som han hadde lånt av kongens kasse året før han reiste til Norge, ble ikke nedbetalt. Det kom flere kravbrev fra kongens kasserer, og Köhler forsøkte å forklare hvorfor det ikke ble noe av det sliperiet som han skulle brukt pengene til. Brevet er nokså usammenhengende og vanskelig å forstå, men han fremholdt noe i retning av at det ikke var mulig å få i stand et sliperi for pengene, fordi alt var blitt så dyrt.⁴¹ Først da Storm gikk i forbønn for ham, ble gjelden ettergitt i 1764.

Storms brev til Partikulærkammeret gir et innblikk i Köhlers problemer. Han fremholdt at Köhler eide ingenting og kunne ikke stille sikkerhet for pengene. Dessuten var han fordrunken og forsømt sitt arbeide så von Storm overveide å avskjedige ham så snart han fant en kvalifisert

27. Heinrich Gottlieb Köhlers signatur. (6)

person som kunne overta etter ham.⁴² Året etter utdypet Storm i et nytt brev Köhlers fortvilte situasjon og fortalte at det ikke gikk bedre med ham. Köhlers hang til drikk hadde ført til langvarig sykdom og hans syn sterkt svekket. Han anbefalte at gjelden ble ettergitt. Det kunne kanskje føre til forandring i Köhlers levemåte.⁴³

At Köhler hadde fått svekket syn er en interessant opplysning. Det kan forklare at arbeidene hans håndverksmessig ble gradvis dårligere. De ble mer slurvet utført og har ikke samme presisjon som de han utførte i København.

Samme år som Storm omtalte Köhlers tilstand som elendig, graverte imidlertid Köhler Bacchus-pokalen, som må regnes som et av hans hovedverk. Det kan se ut som om glassverksdirektøren beskrev situasjonen verre enn den virkelig var, for å hjelpe Köhler ut av en vanskelig situasjon. Det kan vel også hende at det å bli kvitt den tyngende gjelden til kongen virket positivt inn på Köhlers helsetilstand. I alle fall graverte han mange glass og pokaler til norske kunder etter dette. Faktisk er storparten av hans arbeider med norske motiver fra tiden etter 1764.

Köhlers tilknytning til glassverket ble etter hvert løsere. Han fikk lønn utbetalt i juli 1766 for siste gang. Etter det nevnes han ikke i glassverksarkivene, og det er noe usikkert hvor han oppholdt seg frem til 1770. Han kan ha fortsatt å bo på Hokksund for å ha lettvin tilgang på glass og kanskje fikk han bestillinger gjennom glassverket, men han kan også ha reist omkring og påtatt seg oppdrag.

Neste gang vi har sikre opplysninger om Köhler var han i Christiania. Tidlig i 1770 rykket han inn en annonse i Norske Intelligensseddel hvor han forteller at han har fått i stand sin *Machine til at slibe Glas, Chrystal og andre Sorter, Navne, Vaabner, Deviser, med meere...*⁴⁴ Flere ganger annonserte han i avisen. Han forsøkte mange ulike måter å tjene penger på. En gang averterte han en lysekroner til salgs.⁴⁵ En annen gang at han tok i mot *honette Folkes Døtre i al slags Ridsning, som er brugelig i Linned- og Silke-Søm*.⁴⁶ Det mest spektakulære han fant på for å tjene penger, var å lage et panorama i Rådstuesalen av krigen mellom Russland og Tyrkia, hvor han viste hele arkipelagen fra Dardanellene til Konstantinopel. Det står i annonsen at det ble skutt fra begge sider og *Alting gaar i en bestandig Bevægelse, og præsentere sig Soel og Maanens Opgang, samt et Torde-Vejr gandske naturlig paa Firmamentet*.⁴⁷ Hans talent var sannelig mangfoldig!

Köhler annonserte jevnlig i avisen helt frem til 1777.⁴⁸ Da må han ha belaget seg på å flytte fra Christiania, fordi han i annonsen ba om at eieren hentet et miniatyr kvinneportrett som var innlevert hos ham et halv år tidligere.

Han må ha reist tilbake til København, hvor det finnes spor etter ham. Nationalmuseet eier noen glass som er gravert av Köhler i 1780 og 1781. Da må han ha vært en gammel mann etter tidens målestokk. I 35 år hadde han vært den ledende glassgravøren i Danmark-Norge.

Villas Vinter

Villas Vinter var Köhlers elev i gravørverkstedet på Nøstetangen, og den eneste som ved siden av mesteren utførte mer kompliserte arbeider. Han begynte på Nøstetangen i 1754 og ble dreng under Köhler i 1756. Til tross for sitt danske fornavn var han antagelig norsk, muligens var han fra Hokksund eller Eiker hvor Winter-navnet forekommer. Det har imidlertid ikke vært mulig å finne ut når han ble født. Han ble svenn i sliperiet i midten av 1760-årene, men avanserte aldri til mester. Fra 1767 er det Vinter som blir nevnt i arkivene når det er snakk om gravering. Av glassverksdirektør Benzons brev til forvalteren på Nøstetangen, går det frem at han tvilte på om Vinter var dyktig nok til å overta graveringen ved verket.⁴⁹ Ledelsen ønsket imidlertid å gi ham en sjanse til å vise hva han dugde til. Men de samme problemene oppsto med Vinter som man hadde hatt med Köhler. Han var drikkfeldig og upålitelig, dessuten var han, som det heter i tidens språk, *bleven liderlig*, det vil si doven. Benzon ville ha ham straffet for *Liderlighed i Fabriquens tjeneste*, men ga ham samtidig høyere lønn.⁵⁰ Vinter utførte imidlertid mange store oppdrag på graverte pokaler fra 1767 til omkring 1770. En eller annen gang i begynnelsen av 1770-årene må han ha forlatt Hokksund, for i 1773 ble det skrevet brev til ham fra glassverksadministrasjonen til Kongsberg. Det går frem av brevet at han da arbeidet for glasshandler og gravør Becker. Flere ganger ble det forsøkt etablert et slipeverksted på Hurdal, og Vinter ble tilbudt stillingen som sortermester og gravør, men det

var trolig uten resultat. I 1780 og 1783 forsøkte fabrikkdireksjonen på nytt å få tak i ham, denne gangen til å lede et sliperi i tilknytning til magasinet i Christiania. Alle brevene ble adressert til Bragernes.

Andre gravører

Köhler og Vinter er de gravørene som det finnes mest opplysninger om i glassverksarkivene. Ytterligere to gravører er nevnt mer sporadisk. Johann Gottlob Meer ble ansatt som *sliber Svend* i 1760. Foruten å gravere enkle ting som navn og krone, har han kunnet slipe og male og dessuten sette sammen lysekroner.⁵¹ Han kan ha vært en slektning, kanskje sønn av Hans Heinrich Meer fra Böhmen som løste borgerskap som glasshandler i København i 1727.⁵² Meer signerte ikke arbeidene sine, og hans stil som gravør kan ikke identifiseres. I 1767 ble han etterfulgt av sachseren Johann Albrecht Becker. Han har muligens også vært glasshandler i Danmark før han kom til Norge.⁵³ Becker har foruten å arbeide for glassverket, tatt oppdrag direkte fra kundene. Det går frem av en annonse i 1771 hvor han sier at han kan *skiare og slibe paa alle sorter Glasser ..... Navne, Vaabener og Figurer*. Han reklamerte også med at han kunne utføre ekte og uekte forgylling.⁵⁴ I 1773 opprettet han glasshandel på Bragernes og drev i tilknytning til den også med gravering. Vinter var som vi har hørt, knyttet til Beckers glasshandel på Bragernes og i alle fall en av Beckers fire sønner ble lært opp til å gravere.